Pitkät kihlajaiset

Työnantajat, tammikuun kihlaus ja kolmikantakorporatismi Suomessa 1940–2000

Maiju Wuokko

Helsingin yliopisto

2014

Pitkät kihlajaiset

Työnantajat, tammikuun kihlaus ja kolmikantakorporatismi Suomessa 1940–2000

- Tammikuun kihlaus (23.1.1940) oli SAK:n ja STK:n antama julkilausuma, jossa keskusjärjestöt tunnustivat toisensa neuvotteluosapuoliksi työmarkkinakysymyksissä

- Kihlauksella ei ollut välitöntä konkreettista vaikutusta työmarkkinasuhteisiin, mutta se oli ensimmäinen askel kohti sopimussuhteiden solmimista ja keskitetyn, korporatistisen työmarkkinajärjestelmän muodostumista

- Tammikuun kihlausta ja sen merkitystä on aiemmassa tutkimuksessa jo kattavasti käsitelty

- Uuden tutkimuksen tulisi tarkastella työnantajapolitiikan perusteita ja työnantajien suhdetta kolmikantaan ja korporatismiin

Tiivistelmä

Tammikuun kihlaukseksi kutsutaan Suomen Työnantajain Keskusliiton (STK) ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton (SAK) talvisodan aikana, 23.1.1940, antamaa yhteistä julkilausumaa. Siinä keskusjärjestöt tunnustivat toisensa neuvotteluosapuoliksi työmarkkinakysymyksissä. Julistuksen tarkoituksena oli lujittaa sisäisesti kansallista yhtenäisyyttä ja osoittaa ulospäin, että Suomen työmarkkinasuhteet olivat muiden pohjoismaisten demokratioiden tasolla. Tunnustuksella oli huomattavaa periaatteellista merkitystä, sillä STK ei aiemmin ollut hyväksynyt työntekijöiden järjestäytymisoikeutta eikä SAK:ta työntekijäintressien edustajana. Kihlauksella ei kuitenkaan ollut välitöntä konkreettista vaikutusta työmarkkinasuhteisiin. STK piti tiukasti kiinni 1900-luvun alkuvuosilta asti periytyvästä työehtosopimusten vastaisesta asenteestaan ja pyrki sotavuosina itsepintaisesti torjumaan sopimussuhteiden solmimisen.

Sotavuodet ja sotien lopputulos muuttivat kuitenkin yhteiskunnallisia voimasuhteita ja kasvattivat poliittisen ja ammatillisen työväenliikkeen vaikutusvaltaa. Neuvostoliiton uhka ja kotimaisten kommunistien levottomuus tekivät mielialojen tyynnyttämisen työmarkkinoilla ensisijaisen tärkeäksi. Niinpä työnantajat taipuivat lopulta STK:n ja SAK:n välisen yleissopimuksen allekirjoittamiseen keväällä 1944 ja työehtosopimusten solmimiseen saman vuoden syksystä alkaen. Voimasuhteiden muutos heijastui työnantajapolitiikkaan yleisemminkin siten, että STK omaksui perusstrategiakseen työmarkkinasuhteiden sopimuspohjaisen säätelyn. Aiemmin työnantajat olivat eduskunnan porvarilliseen enemmistöön tukeutuen suosineet lainsäädäntötietä, mutta vasemmiston vahvistuminen sai STK:n pyrkimään työmarkkinakysymysten hoitamiseen neuvotteluteitse yhteistyössä SAK:n kanssa.

Tammikuun kihlauksen merkitys hahmottuu parhaiten osana 1940-luvun muita työmarkkinapoliittisia ratkaisuja tai vieläkin pitempiä kehityskulkuja. Kihlaus oli ensimmäinen askel asteittaisessa muutoksessa kohti keskitettyä kolmikantajärjestelmää ja korporatistista etujärjestöjen yhteiskuntaa. Järjestelmän muotoutuminen kesti vuosia tai jopa vuosikymmeniä ja täydellistyi lopulta tulopoliittisissa kokonaisratkaisuissa vuodesta 1968 alkaen. Vaikka 1940-luvun työmarkkinahistoriaa Suomessa on aiemmassa tutkimuksessa jo kattavasti käsitelty, olisi **työnantajapolitiikan kehitykseen sotien aikana ja niiden jälkeisinä vuosina** keskittyvä uusi tutkimus perusteltu ja mielekäs. Tutkimuksen lähtöoletuksena olisi käsitys työnantajista aktiivisina toimijoina tietoisine strategisine valintoineen. Tutkimustehtävänä olisi selvittää, millä perusteilla ja keinoilla työnantajat pyrkivät 1940-luvulla omilla toimillaan vaikuttamaan suomalaisen työmarkkinajärjestelmän muovautumiseen.

Vielä kiehtovampia ja kauaskantoisempia näkymiä avaisi tutkimushankkeen laajentaminen käsittelemään paitsi kolmikantakorporatismin juuria 1940-luvulla, myös työmarkkinasuhteiden laajenemista ja syvenemistä keskitetysti johdetuksi tulopoliittiseksi järjestelmäksi 1900-luvun jälkipuoliskolla. Tällöin tutkimuskohteeksi otettaisiin edellisen lisäksi se, miten **työnantajien periaatteellinen asennoituminen tulopolitiikkaan ja keskitettyyn työmarkkinajärjestelmään** muodostui ja muuttui **1960-luvulta 1990-luvulle**. Tutkimus pyrkisi selvittämään, miksi työnantajat kokivat tulopoliittisiin kokonaisratkaisuihin ryhtymisen ja niiden jatkamisen tarpeelliseksi vuosikymmenestä toiseen, vaikka sekä työnantaja- että työntekijäpuoli arvostelivat tulopolitiikkaa alusta alkaen.

Tutkimuskohteena olisivat tällöin **työnantajapiirien** keskustelut ja **linjanvedot** syvällisistä, **työmarkkina- ja yhteiskuntajärjestelmän perusteisiin liittyvistä kysymyksistä tammikuun kihlauksesta 1990-luvun alun lamaan**. Työnantajapolitiikan periaatteellisiin linjauksiin ja niiden muutoksiin eri vuosikymmenillä paneutuva tutkimus olisi sekä tieteellisesti relevantti että yhteiskunnalliselta painoarvoltaan merkittävä hanke.

Sisällysluettelo

Tiivistelmä 2

Aluksi 4

Työnantajat torjuvat työehtosopimukset 5

Kuusisaaresta kihloihin 7

Avioliittolupaus ja sen merkitys 11

Sopimusyhteiskunnan synty 14

Tammikuun kihlaus tutkimuskohteena 17

Pitkät kihlajaiset – työnantajat ja työmarkkinakehitys 1940–2000 21

Lähteet ja kirjallisuus 25

Aluksi

> *"Suomen Työnantajain Keskusliiton ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton edustajat ovat käyneet keskenään neuvotteluja, joitten tuloksena on sovittu, että sanotut keskusjärjestöt, todeten vapaan järjestetyn toiminnan merkityksen yhteiskunnassa, tulevat vastaisuudessa luottamuksellisesti neuvottelemaan kaikissa niitten toimialalla esiintyvissä kysymyksissä niiden ratkaisemiseksi mikäli mahdollista yhteisymmärryksessä."*[1]

Näin kuuluu Suomen Työnantajain Keskusliiton (STK) ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton (SAK) keskellä talvisotaa antama yhteinen julkilausuma. Se allekirjoitettiin ravintola Königissä 23.1.1940 ja julkaistiin näkyvästi seuraavan päivän sanomalehdissä. Julistus tuli ajankohdan mukaan tunnetuksi tammikuun kihlauksena. Kihlaus on sittemmin saavuttanut legendaariset mittasuhteet ja sillä on yhä edelleen suurta symboliarvoa,[2] vaikka itse julkilausuma on niukkasanainen, tyyliltään kuivakka ja sisällöltään vaatimaton.

Mikä tammikuun kihlauksesta sitten teki niin poikkeuksellisen, ja missä piilee syy kihlauksen hohdokkaalle jälkimaineelle? Itse asiassa näkemykset julkilausuman merkityksestä vaihtelevat suuresti. Jotkut tutkijat ovat korostaneet kihlausta merkittävänä murroksena suomalaisissa työmarkkinasuhteissa,[3] toiset taas painottavat kihlauksen rajallista käytännön merkitystä ja asettavat sen osaksi pitkää, joskin ristiriitaisia aineksia sisältänyttä työmarkkinasuhteiden kehitysjatkumoa.[4]

Seuraavassa tarkastellaan aiemman kirjallisuuden valossa tammikuun kihlauksen taustoja ja syntyä sekä arvioidaan julkilausuman merkitystä suomalaisten työmarkkinasuhteiden muotoutumiselle. Näkökulma keskittyy työnantajaosapuoleen. Kokonaiskuvaa täydennetään alustavilla havainnoilla arkistoaineistoista. Keskeisimpänä tuloksena on, ettei tammikuun kihlausta itsessään ja yksinään voida pitää työmarkkinasuhteiden mullistuksena, joka olisi suoraan johtanut suomalaisten työmarkkinoiden kehitykseen kohti kolmikantakorporatismia. Kihlaus osoittautuu kuitenkin tärkeäksi, kun se asetetaan osaksi 1940-luvulla tapahtunutta tapahtumaketjua, joka loi perustan keskitetyn neuvottelujärjestelmän syntymiselle Suomessa.

---

[1] STK:n hallituksen ptk 22.1.1940, STK, ELKA.

[2] Suuresta symboliarvosta todistavat mediassa vielä 2010-luvulla esiintyvät vetoomukset tammikuun kihlauksen hengen säilyttämisen ja uuden kihlauksen solmimisen puolesta. Esim. Lauri Ihalainen: Tammikuun kihlauksen henkeä ei pidä unohtaa, Helsingin Sanomat 23.1.2010; Jutta Urpilainen: Tammikuun kihlaus vol. 2010, Jutta Urpilaisen blogi 23.1.2010; Sari Essayah: Tammikuun kihlaus, Sari Essayahin blogi 4.1.2013; Eero Heinäluoma: Puhe valtiopäivien avajaisissa 5.2.2013.

[3] Esim. Helin 1987, 47; Mansner 1981, 474; Myllymäki 1979, 20.

[4] Esim. Bergholm 2005, 22; Haataja 1993, 36; Kettunen 1997, 61-62, 68-69.

Työnantajat torjuvat työehtosopimukset

Suomalaiset työnantajat ryhtyivät järjestäytymään 1900-luvun taitteessa työntekijöiden vanavedessä. STK:n[5] edeltäjä, Suomen Yleinen Työnantajaliitto, perustettiin vuonna 1907. Pari vuotta perustamisensa jälkeen liitto omaksui kielteisen kannan työehtosopimuksiin, joita työntekijät olivat vaatineet Suomessa 1880-luvulta alkaen. Työnantajien alun perin horjuva asennoituminen sopimussuhteisiin muuttui jyrkän kielteiseksi, kun metalliteollisuuden lakot vuosina 1908–1909 osoittivat, etteivät työehtosopimukset taanneet työrauhaa. *Markku Mansnerin* mukaan Suomen työmarkkinakehitys erkani tästä eteenpäin neljännesvuosisadan ajaksi muista Pohjoismaista, joissa työnantajien ja työntekijöiden keskusjärjestöjen väliset sopimukset yleistyivät 1900-luvun taitteesta alkaen. Toisaalta *Mansner* huomauttaa, ettei sopimusjärjestelmälle vielä ollut Suomessa edes edellytyksiä, koska molempien työmarkkinaosapuolten järjestäytymisaste oli matala ja tottumus – tai halukkuus – järjestökuriin alhainen.[6]

Ensimmäisen maailmansodan alla työnantajien kielteinen asenne työehtosopimuksia kohtaan oli ollut jo lientymässä, mutta kevään 1918 sisällissota muutti mielipiteet jyrkän torjuviksi yli kahdenkymmenen vuoden ajaksi. Työnantajat vetosivat sisällissotaan ja työväenluokan maanpetoksellisuuteen perustellessaan kieltäytymistään työehtosopimuksista. Kun sosiaalidemokraattien yhteiskuntakelpoisuus palasi ja puolue pääsi vuosina 1926–1927 jälleen hallitusvastuuseen, tarkentui työnantajien perustelu koskemaan kommunisteja, joiden toiminnassa ammattiyhdistysliike oli tärkeässä asemassa.[7] Sisällissodan jälkeisinä vuosina työntekijäpuolikaan ei ollut kiinnostunut työehtosopimuksista, koska ei pitänyt sopimuksia korkean inflaation oloissa kannattavina. Kommunistit vastustivat työehtosopimuksia myös luokkasovinnon symboleina eivätkä halunneet sitoa työväenliikkeen käsiä millään tapaa. Mielipide muuttui 1920-luvun puoliväliin mennessä, ja siitä lähtien työehtosopimusten aikaansaaminen oli ammattiyhdistysliikkeen keskeisimpiä tavoitteita.[8]

Vuonna 1924 vaatimukset saivat tuekseen uuden työehtosopimuslain, mutta laki jäi kuolleeksi kirjaimeksi. Osa työnantajista olisi 1920-luvun lopulla ollut valmiita myöntymään sopimusmenettelyyn, mutta metsäteollisuuden jyrkkä vastustus esti linjanmuutoksen. Työnantajapolitiikan perusperiaatteena oli, että vientiteollisuuden kaikkien kustannusten, palkat mukaan lukien, oli joustettava suhdanteiden mukaan. Kollektiiviset sopimukset olisivat metsäteollisuuden mielestä estäneet tai hankaloittaneet suhdanteisiin sopeutumista eli palkkojen

[5] Suomen Yleinen Työnantajaliitto muutti nimensä Suomen Työnantajain Keskusliitoksi vuonna 1918.
[6] Mansner 1981, 100-101, 112, 117, 120
[7] Haataja 1993, 24; Mansner 1981, 121-122, 338.
[8] Haataja et al. 1976, 141, 167.

alentamista laskusuhdanteessa. Muita työehtosopimuksiin liittyneitä ongelmia olivat työnantajien mielestä muun muassa se, että sopimukset hävittäisivät henkilökohtaisen siteen työnantajan ja työntekijän väliltä, alentaisivat työtehoa ja -moraalia yhdenmukaistaessaan hyvien ja huonojen työntekijöiden palkat, vahvistaisivat ammattiyhdistysliikettä ja johtaisivat vain työtaisteluihin ja työnantajapuolen tekemiin uusiin myönnytyksiin sopimuksia uusittaessa. Lisäksi osa työnantajista koki työehtosopimukset edelleen kysymykseksi ”punaisesta ja valkoisesta”. Sekä taloudelliset että poliittiset perustelut saivat uskottavuutta ja vastakaikua 1930-luvun alun syvän talouslaman ja poliittisen oikeistovirtauksen oloissa. Työvoiman tarjonta ylitti lamavuosina kysynnän, joten palkat joustivat alaspäin ja työrauha voitiin turvata ilman työehtosopimuksiakin. Oikeistosuuntaus heikensi ammattiyhdistysliikkeen asemaa entisestään ja työnantajien oli helppo kieltäytyä yhteistyöstä työntekijäjärjestöjen kanssa.[9]

Lauri Haataja on määritellyt maailmansotien välisen ajan suomalaisen työnantajapolitiikan ”patriarkaalis-liberalistiseksi”. Työnantajien sopimuksettomuuspolitiikka ”kielsi ammatillisilta järjestöiltä niiden tavoitteleman kollektiivisen edustus- ja neuvotteluoikeuden” ja jätti työelämän suhteet ja sosiaaliset ratkaisut lainsäädännön varaan. Politiikan perustana oli luottamus siihen, että eduskuntaenemmistö ja hallitusvalta pysyisivät porvarillisissa ja siten työnantajaintressille suopeissa käsissä.[10] *Timo Kauppinen* puolestaan kuvaa sotienvälistä aikaa Suomessa valtiokorporatismin kaudeksi, jolloin valta oli tiukasti hallituksella ja yrityksillä ja työnantajat saattoivat määrätä yksipuolisesti palkka- ja työehdoista.[11]

1930-luvun loppua kohti yhteiskunnalliset ristiriidat alkoivat lientyä, sisällissodan haavat umpeutua ja kansakunta eheytyä. Samalla kasvoivat paineet työmarkkinasuhteiden parantamiseksi ja sopimuslinjalle siirtymiseksi. Työehtosopimusjärjestelmään siirtymistä vaativia kannanottoja kuului vuosikymmenen lopulla paitsi sosiaalidemokraattien keskuudesta, myös edistyspuolueesta ja maalaisliitosta – sekä äärioikeistolaisesta Isänmaallisesta kansanliikkeestä, puolueen korporatistisen ideologian mukaisesti. Sosiaaliministeriön virkamiehet puolustivat työehtosopimuksia, ja myös yleinen mielipide alkoi kallistua sopimussuhteiden kannalle. Työehtosopimukset nähtiin keinona työrauhan kohentamiseksi ja yhteiskunnallisten vastakohtaisuuksien tasoittamiseksi.[12] Sitä paitsi läntisistä naapurimaista selkeästi poikenneet työmarkkinasuhteet olivat ristiriidassa Suomen 1930-luvun lopulla korostaman pohjoismaisen linjan ja kulttuuriyhteyden kanssa. Ymmärrystä työnantajien itsepintaiselle asenteelle ei liiennyt edes skandinaavikollegoilta, jotka painostivat suomalaisia sopimusten tekoon. STK perusteli sopimuksettomuutta Suomen historiallisella kehityksellä ja vetosi siihen, että maan

[9] Haataja 1993, 22; Hannikainen 2002, 91-92; Mansner 1981, 342-344, 346-348.
[10] Haataja 1993, 22-24.
[11] Kauppinen 1992, 48, 51.
[12] Helin 1987, 32-34; Mansner 1981, 342; Valkonen 1987, 250, 261.

pitkälle kehittynyt työlainsäädäntö sekä yritysten oma työväenhuolto tekivät työehtosopimukset tarpeettomiksi.[13]

Kansainvälisen tilanteen kärjistyminen vuonna 1939 vei työnantajilta viimeisetkin poliittiset liittolaiset työmarkkinasovun ja ammattiyhdistysliikkeen tunnustamisen vastaisessa taistelussa. Sodan uhkan voimistuminen teki kansallisesta yhtenäisyydestä ja maanpuolustushengen vahvistamisesta ensisijaisen tärkeää. STK:n asenne pysyi kaikesta huolimatta järkkymättömänä. *Haatajan* mukaan Suomen työmarkkinasuhteet olisivat ilman talvisotaa saattaneet hyvin rakentua yhtäältä yrityskohtaisten sopimusten ja toisaalta työsuhteiden yleisistä ehdoista määräävän lainsäädännön varaan. Sodan puhkeaminen ja sen luomat ulko- ja sisäpoliittiset paineet tekivät lopulta muutoksen työmarkkinasuhteissa vääjäämättömäksi. Kuten Pauli Kettunen huomauttaa, muutoksen suunta ei kuitenkaan ollut ennalta määrätty eikä kollektiivisopimuksiin perustuva järjestelmä itsestään selvä voittaja.[14] STK:n pöytäkirja-aineistot osoittavat Kettusen huomautuksen paikkansapitäväksi: niistä kuvastuu itsepintainen taistelu työehtosopimuksia vastaan ja työnantajien vastahakoinen taipuminen työntekijöille asteittain tehtyihin myönnytyksiin sotavuosien kuluessa.[15]

Kuusisaaresta kihloihin

Kansainvälisen tilanteen kiristymisestä ja maailmansodan puhkeamisesta huolimatta Neuvostoliiton hyökkäys Suomeen 30.11.1939 tuli monille suomalaisille yllätyksenä. Maa joutui sotaan heikosti valmistautuneena ja joutui venyttämään voimansa äärimmilleen ylivoimaiselta vaikuttanutta vihollista vastaan. Kaikki liikenevät resurssit niin sota- kuin kotirintamalla oli saatava mahdollisimman tehokkaaseen käyttöön. Niinpä sekä yksittäiset liikemiehet että työmarkkina- ja teollisuusjärjestöt osallistuivat sotatalouden järjestämiseen ja suunnitteluun, ja etujärjestöt saivat keskeisen roolin sota-ajan sääntelytalouden toimeenpanossa. Työmarkkinaosapuolten edustajat tapasivat toisiaan neuvottelupöydissä, komiteoissa ja muissa sota-ajan elimissä, ja jatkuva yhteistyö mursi vanhoja ennakkoluuloja. Vaikuttajat tutustuivat toisiinsa, tekivät sinunkauppoja ja solmivat pitkäkestoisia ystävyyssuhteita.[16]

Eräs merkittävimmistä talvisodan aikaisista kohtaamispaikoista oli Helsingin Kuusisaaressa sijainnut Rosenlewin huvila. Huvilassa toimi ulkomaisten sotatarvikehankintojen kuljetuksista huolehtinut toimisto, jota johti Suomen Paperitehtaitten Yhdistyksen toimitusjohtaja, reservin vänrikki Holger

[13] Helin 1987, 24; Kettunen 1997, 60-61; Mansner 1981, 344.
[14] Haataja 1993, 24-25, 32-33; Kettunen 1997, 61.
[15] STK:n hallituksen ja työvaliokunnan ptkt 1939–1944.
[16] Esim. Bergholm 2005, 33; Fagerholm 1977, 124; Nevakivi 1992, 120.

Nystén. Hän myös asui huvilassa, ja lisäksi siellä majoittui tarpeen tullen vaihteleva joukko ”Kesäleskiä” eli perheensä maalle sotaa pakoon lähettäneitä vaikuttajamiehiä. Talouselämän edustajista joukkoon kuuluivat STK:n hallituksen puheenjohtaja Åke Gartz ja toimitusjohtaja Antti Hackzell sekä A. Ahlström Oy:n pääjohtaja Harry Gullichsen ja järjestäytyneen työväenliikkeen johtohahmoista sosiaaliministeri K.-A. Fagerholm, SAK:n puheenjohtaja Eero A. Wuori sekä SDP:n puoluesihteeri Aleksi Aaltonen. Kokoontumispaikkansa mukaan vaikuttajaverkostoa ryhdyttiin kutsumaan Kuusisaaren kolhoosiksi.[17]

Rosenlewin huvila tarjosi otollisen ympäristön yhteyksien syntymiselle ja ajatustenvaihdolle. Talossa oli mukavia laiskanlinnoin varustettuja rupattelunurkkauksia, hyvällä ruoalla ja juomalla varustettu keittiö sekä erinomainen keittäjätär ja hyvä radio, tuoreita ruotsalaislehtiä ja asioista perillä olevia ihmisiä. Kun ilmahälytykset pitkittyivät eikä kulkuyhteyksiä ollut, vieraat saattoivat jäädä huvilaan yöpymään. Korvaukseksi yövieraat toivat ulkomaan komennuksiltaan tuomisina herkkuja, joita ei kotimaasta välttämättä enää saanut. K.-A. Fagerholm kertookin muistelmissaan, että hallitus- ynnä muiden velvoitteiden jälkeen ”kaikkein mieluimmin etsiytyi kaupungin pimeiltä kaduilta Kuusisaareen”.[18] Kuusisaaren kolhoosin miellyttävissä puitteissa virisi vahva isänmaallinen henki, ja ”työn ja pääoman välinen ristiriita sai hetkeksi tehdä tilaa isänmaalliselle yhteisrintamalle”.[19] Järjestöjohtajien ja aktiivisen ay-poliitikko Fagerholmin käymät keskustelut kääntyivät luontevasti ongelmallisiin työmarkkinasuhteisiin ja keinoihin niiden parantamiseksi.

Fagerholm oli jo ennen talvisodan syttymistä syksyllä 1939 vedonnut isänmaanrakkauden, puolustustahdon ja kansallisen yhtenäisyyden nimissä työnantajiin, jotta nämä suostuisivat tunnustamaan ammatilliset järjestöt. Myös Wuori peräänkuulutti STK:lta jonkinlaista julistusta, joka tunnustaisi työväenliikkeen ja sen isänmaallisuuden käytännössä.[20] Työmarkkinasuhteiden kehittämistä vaatiessaan Fagerholm ja Wuori saattoivat vedota myös siihen, että neuvottelu- ja sopimusoikeuden puuttuminen herätti ulkomailla epäilyksiä suomalaisen demokratian aitoudesta. Sotaa käyvälle maalle, joka kaipasi kipeästi poliittista ja aineellista apua, kansainvälisellä maineella oli suuri merkitys. Suomen oli osoitettava ennen muuta Ruotsille, että se oli pohjoismainen demokratia. Työnantajien ja työntekijöiden välinen sopu olisi omiaan todistamaan sosiaalidemokraattien ja ammattiyhdistysliikkeen hallitsemalle ruotsalaismielipiteelle, että Suomikin kehittyi skandinaaviseen suuntaan. Vierailtuaan joulukuussa 1939 muissa pohjoismaissa työnantajajohtajat saattoivat yhtyä Fagerholmin ja Wuoren näkemykseen Suomen maineen kirkastamisen tarpeesta. Sitä paitsi STK:n

[17] Apunen & Wolff 2009, 12-13; Fagerholm 1977, 123-124.
[18] Fagerholm 1977, 124; Nevakivi 1992, 121.
[19] Apunen & Wolff 2009, 12.
[20] Apunen & Wolff 2009, 58; Haataja 1993, 30.

puheenjohtaja Gartz avusti talvisodan aikana siviilitarvikkeiden tuontia Sveitsistä ja ymmärsi siten omakohtaisesti yhteiskuntapoliittisten näkökohtien tärkeyden.[21]

Sodan puhjettua Euroopassa oli työnantajapiirien ensireaktio ollut pohtia mahdollisuuksia, joita odotettavissa oleva työttömyys ja reaalipalkkojen lasku tarjoaisivat taistelussa ammattiyhdistysten vaikutusvaltaa vastaan työpaikoilla.[22] Talvisota muutti kuitenkin asenteet suopeammaksi työväkeä kohtaan. Olivathan työntekijät osoittaneet maan puolustamisessa isänmaallisuutensa, josta heille työnantajien mielestä kuului tunnustus. STK:n sisäisissä keskusteluissa marraskuussa 1939 pidettiin ilmeisenä, ettei työmarkkinasuhteissa ollut enää paluuta entiseen. Työnantajien oli reagoitava tilanteeseen ajoissa, jotta valtiovalta ei riistäisi aloitetta omiin käsiinsä ja ryhtyisi järjestämään työmarkkinasuhteita lainsäädäntöteitse. Samoilla linjoilla oli SAK:n Wuori, joka vastusti työmarkkinapolitiikan valtiollista säätelyä ja piti parempana työmarkkinajärjestöjen vapaaehtoisia neuvotteluja. Työehtosopimuksiin suhtauduttiin kuitenkin työnantajaleirissä edelleen torjuvasti. Esimerkiksi vapaaherra G. W. Wrede, joka johti sodan aikana ensin Taalintehdasta ja sitten Petsamon Nikkeli Oy:tä, sanoi metalliteollisuuden vastustavan niitä ”kuolemaan saakka”. [23] Myös Kaukaan toimitusjohtaja, vuorineuvos Jacob von Julin muistutti, ettei työnantajiston ”tule luopua siitä mitä se hyvän työrauhan säilymisen kannalta pitää välttämättömänä” siitäkään huolimatta, että työväestö oli osoittanut ”esimerkillistä lojaalisuutta maata ja yhteiskuntaa kohtaan”.[24] STK:ssa ryhdyttiin esitetyistä varauksista huolimatta valmistautumaan – ja valmistamaan jäsenkuntaa – henkisesti jonkinlaiseen muutokseen työnantaja- ja työntekijäjärjestöjen suhteissa.

Sosiaaliministeri Fagerholmin tammikuun alussa 1940 tekemä aloite työmarkkinajärjestöjen suhteiden parantamisesta ja keskusjärjestöjen välisen neuvottelutilaisuuden järjestämisestä ei siten tullut työnantajapiireille yllätyksenä. Kirjoittamassaan muistiossa Fagerholm vetosi tarpeeseen turvata menestyksekkäästi alkaneen sodan synnyttämä kansallinen yhtenäisyys siinäkin tilanteessa, että armeija kokisi tappioita, elintaso laskisi ja jouduttaisiin kärsimään puutetta. Ministeri ei ehdottanut neuvotteluja hankalaksi periaatekysymykseksi tietämistään työehtosopimuksista, vaan esitti ainoastaan, että työnantajien ja työntekijöiden keskusjärjestöt selkeästi tunnustaisivat toisensa neuvotteluosapuoliksi työmarkkina-asioissa. STK:n hallituksen kokouksessa toimitusjohtaja Hackzell kuvaili ehdotettua yhteiskokousta tilaisuudeksi, jossa ministeri Fagerholm ”ikäänkuin vihkisi osapuolet”. *Mansner* arvelee, että juuri tästä luonnehdinnasta on lähtöisin nimitys ”tammikuun kihlaus”.[25]

---

[21] Apunen & Wolff 2009, 58; Haataja 1993, 25, 28, 31-32; Nevakivi 1992, 123-124.
[22] STK:n hallituksen ptk 22.9.1939, STK, ELKA.
[23] Haataja 1993, 27; Mansner 1981, 467; Valkonen 1987, 276.
[24] STK:n hallituksen ptk 23.11.1939, STK, ELKA.
[25] STK:n hallituksen ptk 16.1.1940, STK, ELKA; Mansner 1981, 469-470.

Työnantajajohtajat näkivät SAK:n ja STK:n suhteiden järjestämisen välttämättömänä, mutta eivät olleet valmiita varsinaisten sopimussuhteiden solmimiseen. He eivät myöskään innostuneet Fagerholmin kaavailemasta suurten valtuuskuntien kokoontumisesta ja työnantaja- ja työntekijäosapuolten alakohtaisesta toisilleen esittäytymisestä. Sen sijaan he ehdottivat Gartzin, Hackzellin, Fagerholmin ja Wuoren – Kuusisaaren kolhoosista toisilleen tuttujen miesten – kesken käytäviä pienen piirin neuvotteluja. Lisäksi työnantajat asettivat keskustelujen aloittamisen ehdoksi sen, ettei aiempaa työmarkkinapolitiikkaa tuomittaisi vääräksi eikä ammattiyhdistysliikkeelle annettaisi yksinoikeutta työntekijöiden edustamiseen. Fagerholmilla ja Wuorella oli kylliksi taktista silmää hyväksyä ehdot neuvotteluyhteyksiin pääsemiseksi, eikä Wuori itsekään toivonut työntekijäliittoja mukaan mutkistamaan keskusteluja. Niinpä työntekijäpuolen edustajat suostuivat työnantajien ehtoihin, ja keskustilaisuus sovittiin pidettäväksi 17. tammikuuta.[26]

Edellisenä päivänä eli 16.1.1940 pidetyssä STK:n hallituksen kokouksessa hiottiin työnantajapuolen neuvottelutavoitteita. Osanottajat olivat pitkälti yksimielisiä SAK:n ja STK:n suhteiden kehittämisen tarpeellisuudesta. Arabian toimitusjohtaja, vuorineuvos C. G. Herlitz tosin kummasteli, ”eikö työnantajain ja työntekijäin välinen lähentyminen ole jo riittävää ja mitä syitä työnantajistolla on lähentyä ammattiosastoja”. Herlitz jäi ihmettelyineen vähemmistöön, mutta toimitusjohtaja Hackzell tyynnytteli mieliä sillä, että tarkoituksena oli vain laajentaa esimerkiksi valtion komiteoissa jo tehtävää yhteistyötä välittömiksi neuvottelukontakteiksi keskusjärjestöjen välillä. Puheenjohtaja Gartz puolestaan vakuutteli, ettei työehtosopimuskysymyksestä missään tapauksessa keskusteltaisi. Hackzell oli toiveikas, että yhteistyön laajentaminen saattaisi jopa koitua työnantajiston hyväksi. Samoin vapaaherra Wreden mielestä voitaisiin voittaa paljon sillä, että keskusjärjestöt ratkoisivat avoimia kysymyksiä yhdessä vaikuttamalla lainsäädäntöön työehtosopimusten solmimisen sijaan. STK:n hallitus antoi Gartzin ja Hackzellin tavoitteeksi seuraavan päivän neuvotteluihin, että pidättäydyttäisiin toisen osapuolen periaatteellisessa tunnustamisessa. Jos se ei riittäisi, voitaisiin neuvottelumenettelyä laajentaa paikalliselle tasolle.[27] *Haataja* kuvailee työnantajien linjanvetoa runollisesti, että ”STK siis torjui hallituksen ehdotuksen pika-avioliitosta, mutta taipui esilupaukseen eli kihlaukseen”.[28]

Neuvottelut työmarkkinaosapuolten johdon ja sosiaaliministeri Fagerholmin välillä käytiin ravintola Königissä Helsingissä. *Mansner* kertoo Königin olleen sodan aikana suosittu kokouspaikka, koska ravintolan jykevien holvien alta ei ilmahälytyksen sattuessa tarvinnut lähteä muualle pommisuojaan. Keskusteluissa käsiteltiin ehdotuksia keskusjärjestöjen yhteiseksi julkilausumaksi. Esillä olivat Fagerholmin laatima ”laajahko ja enemmänkin poliittisluontoinen” esitys sekä Gartzin ja Hakczellin

[26] Helin 1987, 41; Mansner 1981, 470; Nevakivi 1992, 124.
[27] STK:n hallituksen ptk 16.1.1940, STK, ELKA; myös Mansner 1981, 471.
[28] Haataja 1993, 27; Helin 1987, 42.

”melkoista suppeampi” luonnos. *Jukka Nevakiven* mukaan Wuori oli jo ennakkoon taipunut suppeamman version kannalle edes rajallisen neuvottelutuloksen saavuttamiseksi, koska työnantajat toivoivat julkilausumasta asiasisällöltään minimaalista. Wuori vain esitti työnantajien luonnokseen joitakin lisäyksiä, ja näin saatiin aikaan neuvottelukumppaneita tyydyttänyt kompromissi julkilausumaehdotukseksi. Hackzell vaati julkilausuman täydennykseksi vielä neuvotteluosapuolten selittäviä lausuntoja, joilla pyrittäisiin estämään väärinkäsitykset ja julkilausuman hyväksi käyttäminen työehtosopimusvaatimusvaatimusten ajamisessa.[29]

Neuvottelutulos annettiin SAK:n työvaliokunnan ja STK:n hallituksen käsiteltäväksi. STK:n hallituksen kokouksessa 22.1.1940 mielipiteet vaihtelivat kriittisistä kiittäviin, mutta enemmistö kannatti julkilausumaehdotusta ja se hyväksyttiin. SAK:n työvaliokunta oli jo antanut ehdotukselle oman hyväksyntänsä. Gartz, Hackzell, Fagerholm ja Wuori kokoontuivat Königiin vielä 23.1.1940 allekirjoittamaan julkilausuman ja antamaan sen sekä täydentävät lausunnot julkisuuteen. Fagerholm onnitteli lausunnossaan järjestöjä koko yhteiskunnan kannalta merkittävästä päätöksestä, ja Hackzell toivoi omassaan yhteistyöltä suotuisia tuloksia. Wuori puolestaan kiitteli julkilausumaa tunnustuksena vapaan järjestäytymisen merkitykselle, mutta varoitti lukemasta siitä sellaista, mitä siinä ei sanottu. Julkilausuma ja selittävät lausunnot toimitettiin lehdistölle saman tien, ja seuraavan aamun sanomalehdistä saivat suomalaiset lukea työmarkkinakeskusjärjestöjen yhteisymmärryksestä eli tammikuun kihlauksesta.[30]

Avioliittolupaus ja sen merkitys

Tammikuun kihlaus sai myönteistä huomiota lehdistössä ja radiossa, vaikka se jäikin pian sotauutisten varjoon. Yleisesti ottaen julkilausuma tulkittiin osoitukseksi yhteiskuntasovun saavuttamisesta, kansalaissodan haavojen paranemisesta ja talvisodan hengestä. Oikeistolehdissä painotettiin työväestön ammatillisen järjestäytymisen tulleen nyt hyväksytyksi, mutta varoitettiin vasemmistoa hyväksikäyttämästä kihlausta poliittisesti. Sosiaalidemokraattisessa lehdistössä taas tervehdittiin julkilausumaa jään murtumisena ja ilmauksena länsimaisen demokratian etenemisestä Suomessa. Arvostelua tammikuun kihlaus sai osakseen kommunisteilta, jotka väittivät kihlauksen sitoneen työväen kädet ja vieneen siltä lakko-oikeuden. Kommunistien kritiikin kohteeksi joutui myös ammattiyhdistysliikkeen johto, joka halusi heidän mielestään rakentaa rauhaa porvarien kanssa hinnalla millä hyvänsä.[31]

---

[29] STK:n hallituksen ptk 22.1.1940, STK, ELKA; Mansner 1981, 471-473; Nevakivi 1992, 124-125.
[30] STK:n hallituksen ptk 22.1.1940, STK, ELKA; Mansner 1981, 473. Julkilausuma kokonaisuudessaan ks. s. 4.
[31] Haataja 1993, 37-39; Mansner 1981, 473; Nevakivi 1992, 125, 129.

Tammikuun kihlauksella ei ollut välitöntä konkreettista työmarkkinapoliittista vaikutusta. STK:n puolelta kihlaus merkitsi tunnustusta yhtäältä SAK:lle palkkatyöläisintressin legitiiminä edustajana ja toisaalta ammatilliselle järjestäytymiselle hyväksyttävänä kansalaisjärjestäytymisen muotona. Se ei kuitenkaan tunnustanut ammatillisten järjestöjen tai paikallisten ammattiosastojen oikeutta esiintyä sopimusosapuolena työsuhdeasioissa. Ammattiyhdistysliikkeen jäsenistön toiveista huolimatta varsinaisia työehtosopimuksia ei edelleenkään saatu, eivätkä neuvottelu- ja sopimussuhteet mullistuneet. Työnantajaliitot suostuivat kuitenkin maaliskuussa 1940 solmitun Moskovan rauhan jälkeen palkkaneuvotteluihin ammattiliittojen kanssa. Niissä tapauksissa, joissa neuvottelut johtivat yhteisymmärrykseen, työnantajaliitto antoi jäsenyrityksilleen suosituksen eli palkkatariffin paikallisesti tai valtakunnallisesti noudatettavista palkoista.[32]

Palkkasuosituksia ei kuitenkaan voi pitää erityisen mullistavina uutuuksina, sillä palkkatariffeja ja -sopimuksia oli solmittu esimerkiksi elintarvikealalla, kuljetusalalla ja rakennusalalla jo ennen talvisotaa. Itse asiassa voidaan kysyä, missä määrin nämäkään palkkasopimukset olivat eronneet varsinaisista työehtosopimuksista.[33] Ainakin rakennusteollisuuden työnantajat olivat saaneet osakseen muiden työnantajapiirien arvostelua tekemiensä palkkalupausten takia. Nimeään kantaneen rakennusliikkeen toimitusjohtaja, insinööri A. W. Liljeberg kertoi loukkaantuneena toisten työnantajien väittäneen niitä työehtosopimuksiksi, joka oli työnantajapiireissä todellinen kirosana. Liljeberg halusi itse tehdä selvän eron rakennusalalla hyviksi havaittujen palkkalupausten ja turmiollisiksi todettujen työehtosopimusten välillä.[34]

Kirjapainoalalla oli varsinaisia työehtosopimuksiakin solmittu jo 1920-luvulta lähtien. Myös muilla aloilla niitä esiintyi jo ennen sotaa, kun työntekijät olivat esimerkiksi työtaistelujen avulla painostaneet työnantajia yritys- tai paikkakuntakohtaisiin työehtosopimuksiin.[35] Järkkymätön työehtosopimusten vastustaminen oli siis pitkälti silkkaa semantiikkaa: käytännössä sopimuksia tehtiin jo laajalti, mutta niitä ei vain suostuttu nimittämään työehtosopimuksiksi. Joka tapauksessa STK:n yleinen linjaus oli itsepintainen, ja taistelu työehtosopimusjärjestelmää vastaan jatkui tammikuun kihlauksesta huolimatta – ja sen turvin: neuvotteluyhteyksiin antautuminen palveli sekä ammattiyhdistysliikettä tyynnyttävänä myönnytyksenä että välttely- ja hidastelutaktiikkana.[36]

Näistä varauksista huolimatta tammikuun kihlauksella oli huomattavaa periaatteellista merkitystä. Esimerkiksi *Tapio Bergholm* pitää sitä merkittävänä laadullisena muutoksena: ”työnantajaliitot, jotka ennen talvisotaa olivat kieltäytyneet jopa kirjeenvaihdosta ammattiliittojen kanssa, olivat tammikuun

[32] Bergholm 2005, 22-23; Haataja 1993, 36; Kettunen 1997, 68.
[33] Bergholm 2005, 22-23; Hannikainen 2002, 98; Mansner 1984, 56.
[34] STK:n työvaliokunnan ptkt 10.11.1939, 30.6.1941, 17.9.1943 ja 21.9.1943, STK, ELKA.
[35] Bergholm 2005, 22-23; Helin 1987, 29-30.
[36] Työehtosopimusten vastaisesta taistelusta seikkaperäisemmin ks. Mansner 1984.

kihlauksen jälkeen valmiit antamaan ammattiliitoille puolittaisen myötämääräämisoikeuden palkka- ja työsuhdeasioissa".[37] Olennaista oli neuvottelusuhteiden vakiintuminen ja neuvotteluajatukseen tottuminen.[38] *Haataja* katsoo kihlauksen myös aloittaneen "sotavuosina vakiintuneen käytännön tehdä tärkeimmät mielialoihin, hintoihin ja palkkoihin vaikuttavat päätökset … keskitetysti huipputasolla ilman julkista keskustelua ja järjestökäsittelyä ja tuoda valmiit ratkaisut päättävien elinten käsiteltäväksi vasta jälkikäteen".[39] Vaikka tammikuun kihlaus olisikin merkinnyt *Haatajan* esittämää murrosta päätöksentekokulttuurissa, on korostettava, ettei julkilausuma vielä mullistanut suomalaisia työmarkkinasuhteita. Ennemmin sitä voidaan pitää ensimmäisenä askeleena sopimusjärjestelmän syntyprosessissa, joka kesti vuosia tai jopa vuosikymmeniä ja täydellistyi lopulta tulopoliittisissa kokonaisratkaisuissa vuodesta 1968 alkaen.[40]

STK:ssa käytyjen keskustelujen perusteella työnantajien oma käsitys tammikuun kihlauksen merkityksestä ja sisällöstä muuttui sotavuosien aikana. Alkuun painotettiin, että "tammikuun sopimus" tarkoitti vain suostumusta yleisen kosketuksen ylläpitämiseen työnantajien ja työntekijöiden keskusjärjestöjen välillä ja tämän myönnytyksen kirjaamista paperille. Tarkoituksena ei ollut, että yksittäiset työnantajaliitot ja ammattiliitot ryhtyisivät neuvottelemaan keskenään, eikä keskustelujen ollut tarkoitus ulottua "suurpiirteisistä" aihepiireistä konkreettisiin palkka- tai muihin kysymyksiin. STK:ssa katsottiin, että kesällä 1940 käynnistyneet liittojen väliset palkkaneuvottelut olivat olleet askel pitemmälle kuin olisi ollut suotavaa, ja puheenjohtaja Gartz toivoi, että "kehityslinjaa voitaisiin vääntää taaksepäin".[41]

Työnantajat olivat kuitenkin valmiita yhteydenpidon tai yhteistyön tiivistämiseen keskusjärjestötasolla. Jo vuonna 1940 STK:ssa pohdittiin tammikuun kihlausta täsmentävän yleissopimuksen solmimista SAK:n kanssa. Yleissopimusta tarjoamalla pyrittiin estämään ennalta työehtosopimusvaatimusten herääminen ammattiyhdistysliikkeessä. SAK torjui aloitteen tuolloin, mutta otti yleissopimusajatuksen uudelleen esille keväällä 1943 kokiessaan, että työehtosopimustavoite alkoi olla mahdollinen toteuttaa.[42] STK:n johto perusteli ensin yleissopimusneuvotteluihin ryhtymistä ja sitten sopimuksen solmimista sillä, että tammikuun kihlaus tarvitsi käytännön toteutuksen. Talvella 1940 oli annettu avioliittolupaus, joka oli nyt lunastettava. Wärtsilän pääjohtaja, vuorineuvos Wilhelm Wahlforss tosin toppuutteli, että ei ollut "välttämätöntä toteuttaa 'kihlausta', sillä alati sattuu, että avioliittoja on lykättävä, jos vallitsevat olosuhteet estävät niiden solmimista".[43] Tosiasiassa olosuhteet veivät kohti

[37] Bergholm 2005, 23.
[38] Bergholm 2005, 24; Mansner 1981, 474.
[39] Haataja 1993, 25.
[40] Haataja 1993, 45-46; Myllymäki 1979, 20.
[41] STK:n hallituksen ptk 27.11.1940 ja STK:n työvaliokunnan ptk 14.7.1940, STK, ELKA.
[42] Helin 1987, 61-62; Mansner 1984, 57-58, 60, 62-63.
[43] STK:n työvaliokunnan ptk 21.9.1943, STK, ELKA; ks. myös STK:n hallituksen ptk 6.10.1943, STK, ELKA.

yleissopimusta ja työehtosopimuksia, kun ammattiyhdistysliikkeen ja poliittisen vasemmiston vaikutusvalta kasvoi sodan loppua lähestyttäessä. Yleissopimus solmittiin huhtikuussa 1944 jatkona tammikuun julkilausumalle. Sen myötä työnantajat joutuivat viimein luopumaan työehtosopimuksia vastustavasta periaatteellisesta kannastaan, vaikka niihin viitattiin sopimuksessa edelleen kiertoilmauksin. Työnantajapiirit taipuivat, koska maa oli ”pidettävä pystyssä”. Työehtosopimustoiminta teki lopulta läpimurron viimeisinä sotavuosina ja vakiintui heti sodan jälkeen.[44]

Sopimusyhteiskunnan synty

Työnantajanäkökulmasta sotavuosien työmarkkinakehitys epäilemättä näytti kaltevalta pinnalta, jolla yksi myönnytys oli vääjäämättä johtanut seuraavaan ja työnantajisto oli joutunut luopumaan periaatteistaan yksi toisensa perään. STK:ssa etenkin Wilhelm Wahlforss ja Lohjan Kalkkitehtaan toimitusjohtaja Petter Forsström pelottelivat, että myönnytykset ammattiyhdistysliikkeelle vain edesauttaisivat vasemmistoenemmistön syntymistä eduskuntaan ja johdattaisivat Suomen lopulta sosialistien käsiin.[45] Sota-ajan vielä selkiintymättömässä tilanteessa ja sotien jälkeisinä niin kutsuttuina vaaran vuosina, jolloin monet pelkäsivät maan luisumista kommunismiin, Wahlforssin ja Forsströmin maalailemilla uhkakuvilla oli varmasti kaikupohjaa. Kaikki työnantajatkaan eivät silti uskoneet uhkiin: esimerkiksi toimitusjohtaja Hackzell vakuutteli, ”ettei SAK:n piirissä synny mitään vallankumousta”,[46] ja metalliteollisuusvaikuttaja, insinööri Gustaf Arppe muistutti maltillisten voimien tukemisen tärkeydestä ammattiyhdistysliikkeen sisällä.[47]

Jälkikäteen tiedetään, ettei uhkakuva vallan peruuttamattomasta siirtymisestä vasemmiston käsiin toteutunut, vaan maltillisemmat mielialat STK:ssa osuivat oikeaan. 1940-luvun lopun epätietoisissa tunnelmissa panokset olivat joka tapauksessa korkeat. Sotien jälkeisten vuosien työmarkkinakehitys kytkeytyy liike-elämän edustajien läpi 1900-luvun käymään taisteluun poliittisen ja ammatillisen työväenliikkeen vaikutusvallan kasvua vastaan. Viime vuosisadan aikana taistelu on leimahtanut erityisen voimakkaana esille itsenäistymisen ja sisällissodan vuosina 1917–1918, toisen maailmansodan jälkeen 1940-luvun lopulla ja vielä kerran 1970-luvun alun yleisessä vasemmistosuuntauksessa. Kaikkiin näihin ajankohtiin liittyi aito tai porvarillisten piirien aidoksi kokema vallankumousuhka. ”Vasemmistovaaran” vastaiseen taisteluun kytkeytyy myös tammikuun kihlaus sikäli, että julkilausumaneuvotteluihin lähtöä alkuvuodesta 1940 perusteltiin STK:ssa tarpeella vaimentaa työväen

[44] Bergholm 2005, 21; Mansner 1984, 79, 180, 183, 188; Valkonen 1987, 375, 380-381.
[45] STK:n hallituksen ptkt 24.9.1943 ja 24.5.1944, STK, ELKA.
[46] STK:n hallituksen ptk 24.9.1943, STK, ELKA.
[47] STK:n hallituksen ptk 6.10.1943, STK, ELKA.

tyytymättömyyttä ja ”hiljentää ne enemmän vasemmalla olevat työntekijät, jotka nykyisin muuten nostavat päätään esille”.[48] Talvisodan aikaiset päivänpolttavat motiivit selittävät toki ensisijaisesti tammikuun kihlauksen syntyä, mutta julkilausuma on mahdollista liittää myös osaksi pitkäaikaisempia prosesseja.

Varsinaisen vasemmistolaisen vallankaappauksen ohella liike-elämä alkoi toisen maailmansodan jälkeen yhä enemmän pelätä lainsäädäntöteitse etenevää, hiipivää vallankumousta. Puoluepoliittiset voimasuhteet olivat jo sotien aikana ja erityisesti niiden jälkeen murroksessa. Sosiaalidemokraattien kannatus kasvoi ja 1930-luvulla maan alle painettujen kommunistien julkinen toiminta sallittiin, kun taas äärioikeistoa edustaneen Isänmaallisen kansanliikkeen toiminta kiellettiin. Samaan aikaan myös ammattiyhdistysliikkeen asema ja yhteiskunnallinen merkitys vahvistuivat. Vasemmistopuolueet saavuttivat vuoden 1945 eduskuntavaaleissa voiton, ja työväenliike sai yhteiskunnallisen etulyöntiaseman. Eduskunta jäi niukasti porvarienemmistöiseksi paikoin 101-99, mutta oikeisto oli hetkellisesti heikoilla. [49]

Voimasuhteiden muutos heijastui myös työnantajapolitiikan linjauksissa. 1920–1930-luvuilla työnantajien strategia oli ollut, että työelämän suhteista määrääminen jätettiin lainsäätäjien käsiin työmarkkinajärjestöjen sopimusten sijaan. Politiikan perustana oli ollut luottamus siihen, että eduskuntaenemmistö pysyisi porvaristolla ja eduskunnan säätämät lait siten työnantajien kannalta edullisina.[50] Vielä talvella 1940 vapaaherra Wrede lausui STK:ssa käsityksenään, että avoimet kysymykset olisi paras selvittää lainsäädännöllä, ja jatkosodan aikana vuorineuvos Wahlforss piti eduskunnan porvarillisen enemmistön takia lainsäädäntötietä edelleen sopimuksia parempana vaihtoehtona.[51] Esimerkiksi puheenjohtaja Gartz ja Kymin Oy:n toimitusjohtaja, vuorineuvos Karl-Erik Ekholm olivat sen sijaan jo kallistuneet sille kannalle, että lainsäädännön sijaan olisi edullisempaa sopia asioista vapaaehtoisesti SAK:n kanssa.[52] Yhteiskunnallisten voimasuhteiden muutos ja poliittisen vasemmiston vaikutusvallan voimistuminen merkitsivät, että työnantajat eivät enää voineet luottaa valtiovallan myötämieleen työmarkkina-asioissa. Työmarkkinasuhteiden sopimuspohjainen säätely kirkastuikin sotien jälkeen työnantajapuolen työmarkkinapoliittiseksi perusstrategiaksi. Uuden strategian mukaisesti STK pyrki välttämään lainsäädäntöä kaikissa sellaisissa asioissa, joista voitiin sopia työmarkkinajärjestöjen välisillä sopimuksilla. SAK:n johto ja järjestössä enemmistönä olleet sosiaalidemokraatit hyväksyivät sopimuslinjan, vaikka vähemmistöön jääneet kommunistit vaativat lakisääteisiä, valtiojohtoisia ratkaisuja.[53]

---

[48] STK:n hallituksen ptk 16.1.1940, STK, ELKA; myös Haataja 1993, 27.
[49] Valkonen 1987, 438.
[50] Haataja 1993, 22.
[51] STK:n hallituksen ptkt 16.1.1940 ja 24.9.1943, STK, ELKA.
[52] STK:n työvaliokunnan ptk 17.9.1943 ja hallituksen ptk 24.9.1943, STK, ELKA.
[53] Bergholm 2005, 79; Haataja 1993, 25, 36; Valkonen 1987, 414, 419.

Sopimuspolitiikan vakiintumiseen ja laajenemiseen vaikutti myös sotien jälkeinen järjestäytymisaalto, joka kosketti sekä työntekijä- että työnantajapiirejä. STK:n jäsenluku oli kaksinkertaistunut jo sotavuosina, kun työmarkkinasuhteiden murros ja valtiollisen sääntelyn voimistuminen saivat yritykset hakemaan tukea työnantajajärjestöistä. SAK puolestaan koki varsinaisen jäsenvyöryn syksystä 1944 alkaen. Työväenliikkeen vaikutusvallan vahvistuminen, ammatillisen järjestäytymisen nousu ja työehtosopimustoiminnan läpimurto kytkeytyivät tiiviisti yhteen, ja työväestön itsetunto kohosi.[54] Paradoksaalista kyllä, järjestötoiminnan elpymisestä huolimatta työmarkkinaratkaisut alkoivat yhä voimakkaammin keskittyä ylätasolle: ensin valtiojohtoisen palkka- ja hintasäännöstelyn muodossa, sitten hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen kolmikantayhteistyön merkeissä. SAK sai kauan tavoittelemansa aseman työväestön kollektiivisena edustajana, ja STK:n onnistui ohjata päätöksenteko suosimalleen sopimuslinjalle. Samalla SAK:sta ja STK:sta tuli niin keskeisiä suomalaisen päätöksentekokoneiston osia, ettei hallitus tehnyt mitään merkittäviä talous- tai työmarkkinapoliittisia ratkaisuja neuvottelematta keskusjärjestöjen kanssa.[55]

Viime kädessä sopimusyhteiskunnan synnyn sinetöivät kansainvälinen kehitys, Suomen ulkopoliittisen tilanteen muuttuminen ja Neuvostoliiton suurvalta-aseman vakiintuminen. Tammikuun kihlaus syntyi keskellä kansallista eloonjäämiskamppailua, pitkälti tarpeesta todistaa suomalaisen demokratian aitous länteen päin. Työnantajat taipuivat yleissopimuksen solmimiseen vuonna 1944, kun Suomen tappio jatkosodassa oli käynyt ilmeiseksi. Yleissopimus päivitettiin vastaamaan muuttunutta työmarkkinatilannetta ja ammattiyhdistysliikkeen voimistumista jo pari vuotta myöhemmin, kun työnantajat näkivät uuden yleissopimuksen ainoana keinona turvata työrauhan säilyminen ja siten Neuvostoliittoon maksettavien sotakorvausten sujuminen.[56] Toisaalta *Tapio Bergholm* tulkitsee, että Suomen ja Neuvostoliiton välisen rauhansopimuksen voimaantulo ja liittoutuneiden valvontakomission poistuminen maasta vuonna 1947 antoivat työnantajille ja koko oikeistolle itsevarmuutta ryhmittyä vastahyökkäykseen niin sanottujen vaaran vuosien vasemmistouhkaa vastaan.[57]

Tehdyistä myönnytyksistä huolimatta sotien aikaisen ja jälkeisen työmarkkinapoliittisen kehityksen saldoa täytyy pitää työnantajien kannalta positiivisena, ainakin jos otetaan huomioon ne moninaiset uhkakuvat, jotka olisivat saattaneet toteutua. Sopimuspolitiikan käynnistyminen lievensi yhteiskuntajärjestelmän muuttamiseen kohdistuneita paineita, ja keskitetty sopimus- ja päätöksentekojärjestelmä turvasi systeemin säilyvyyden ”jo ennen kuin taistelu yhteiskunnallisista

[54] Bergholm 2005, 69; Mansner 1984, 27; Valkonen 1987, 422, 484.
[55] Haataja 1993, 46; Kauppinen 1992, 53; Mansner 1984, 475-476.
[56] Bergholm 2005, 87, 176-177; Mansner 1984, 211-215, 220.
[57] Bergholm 2005, 171.

voimasuhteista kansalaisten keskuudessa ja vaaliuurnilla oli ratkennut".[58] Työnantajapiirit saattoivat sotien jälkeisessä tilanteessa oikeuttaa sopimuspolitiikan omaksumista sillä, että kollektiivisopimukset osoittivat maan kuulumista läntisten demokratioiden joukkoon. Antti Hackzellia STK:n toimitusjohtajana seurannut eversti V. A. M. Karikoski vakuutteli kansainväliselle yleisölle vuonna 1948, että "maamme säilyttää vapaat työmarkkinasuhteet työnantajien ja työntekijöiden järjestöjen välillä ja vapaaseen yritystoimintaan ja demokratiaan perustuvan talousjärjestelmän". Työnantajat olivat joutuneet omaksumaan uuden, aiempaa laajemman vapaus-käsitteen, jonka alle mahtuivat sekä työehtosopimukset että yksityiseen omistusoikeuteen perustuva yritystoiminta. Samalla oli kuitenkin saatu ammattiyhdistysliike sitoutumaan sellaiseen kansallisen edun tai välttämättömyyden määritelmään, jossa kansainvälinen kilpailukyky asetettiin periaatteessa etusijalle – vaikka sitä ei välttämättä pystytty käytännössä turvaamaan.[59] Sama kilpailukyky- ja välttämättömyysretoriikka oli hallinnut työmarkkinapolitiikkaa jo sotien välisellä kaudella, ja siihen saatettiin yhtä lailla vedota 1960-luvun lopussa käynnistyneellä tulopolitiikan kaudella.[60]

Kaiken kaikkiaan tammikuun kihlauksen merkitys hahmottuu kunnolla vain, jos se asetetaan osaksi 1940-luvun muita työmarkkinapoliittisia kehityskulkuja. 1940-luvun työmarkkinakehitystä on puolestaan hedelmällistä tarkastella osana suomalaisten työmarkkinasuhteiden jatkumoa, joka kulki sotavuosista kohti yhä keskitetympää työmarkkinajärjestelmää ja yhä kattavampaa tulopoliittista päätöksentekoa. Tammikuun kihlauksella vuonna 1940, yleissopimuksilla vuonna 1944 ja 1946, työehtosopimuksilla vuosista 1944–1945 alkaen sekä työlainsäädännöllä 1940-luvun loppuvuosina valettiin perusta suomalaiselle keskitetylle työmarkkinajärjestelmälle ja pantiin alulle kehitys kohti korporatiivista etujärjestöjen yhteiskuntaa.

Tammikuun kihlaus tutkimuskohteena

Tammikuun kihlausta ja sen jälkeistä työmarkkinakehitystä on aiemmassa yhteiskuntatieteellisessä ja erityisesti historiantutkimuksessa jo varsin kattavasti käsitelty. Seikkaperäisimmät selvitykset ovat kirjoittaneet STK:n historiaan laajalti paneutunut *Markku Mansner*, STK:n ja SAK:n suhteiden kehityksestä vuosina 1940–1944 pro gradun tehnyt *Jyrki Helin* sekä työmarkkina- ja poliittisen järjestelmän vuorovaikutusta vuosina 1940–1956 tarkastellut *Lauri Haataja*.[61] Työnantajapuolen asennoitumiseen, mielipiteisiin ja sisäisiin keskusteluihin saa parhaiten valaistusta juuri heidän tutkimustensa avulla. Vastapuoli SAK:ta ovat puolestaan laajimmin käsitelleet *Marjaana Valkonen* ja

[58] Haataja 1993, 42.
[59] Kauppinen 1992, 137; Kettunen 1997, 71, 172.
[60] Ks. s. 3; Kyntäjä 1993, 159-160, 175-176.
[61] Haataja 1993; Helin 1987; Mansner 1981, 1984.

Tapio Bergholm.[62] Edellä mainitut tutkijat hyödyntävät töissään kattavasti erilaisia alkuperäisaineistoja, kuten SAK:n ja STK:n pöytäkirjoja ja kirjeenvaihtoa, liittojen toimintakertomuksia sekä aikalaislehdistöä. *Pauli Kettunen* tarkastelee kirjoituksissaan kihlausta ja sen merkitystä astetta abstraktimmalla tasolla ja asettaa työmarkkinahistorian laveaan yhteiskuntahistorialliseen kontekstiinsa.[63]

Käsillä oleva raportti nojaa suurimmalta osin edellä mainittujen tutkijoiden työlle ja tulkinnoille. Lähdemateriaaliin tutustumiseksi on myös käyty läpi jo aiemmassa tutkimuksessa hyödynnettyjä aineistoja, erityisesti STK:n hallituksen ja työvaliokunnan pöytäkirjoja, ja pyritty löytämään niihin tuoreita näkökulmia. Mahdollista laajempaa tutkimushanketta varten on lisäksi käyty läpi täydentäviä lähderyhmiä, kuten STK:n sekä sen sotien aikaisen toimitusjohtajan Antti Hackzellin kirjeenvaihtoa. Samoin on alustavasti perehdytty STK:n Työpoliittisen komitean tuottamiin materiaaleihin vuosilta 1939–1941. STK:n laaja arkisto pitää sisällään myös muita mielenkiintoisia aineistoryhmiä, kuten kiertokirjeitä ja tiedonantoja, joihin ei ole lyhyen projektin puitteissa vielä ehditty paneutua. STK:n arkisto sijaitsee Elinkeinoelämän keskusarkistossa (ELKA) Mikkelissä. Antti Hackzellin yksityiskokoelma puolestaan löytyy Kansallisarkisarkistosta Helsingistä. SAK:n, sen puheenjohtajan Eero A. Wuoren tai sosiaaliministeri K. A. Fagerholmin arkistoihin Ammattiyhdistysarkistossa ja Työväen Arkistossa Helsingissä ei ole vielä tutustuttu, koska tarkastelun keskiöön oli valittu työnantajapuoli ja sen näkemykset.

Keskeisimpien aineistojen läpikäymisen ohella on kartoitettu alustavasti mahdollisia uusia, aiemmin vain vähän hyödynnettyjä tai kokonaan hyödyntämättömiä arkistoaineistoja. Erityisen lupaavalta vaikutti ELKA:ssa sijaitseva Suomen Teollisuuden Keskusvaliokunnan (STKV) arkisto. Suomen Teollisuusliiton ja Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliiton johtomiehet perustivat keskusvaliokunnan vuonna 1934 yhteistyönsä tiivistämiseksi, ja Suomen Työnantajain Keskusliitto liittyi mukaan joulukuussa 1940.[64] Keskusvaliokunnan aineistoista sotavuosilta löytyi kuitenkin hyvin vähän viittauksia työmarkkina-asioihin, eikä esimerkiksi tammikuun kihlausta käsitelty pöytäkirjojen perusteella lainkaan. Tilanne selittynee sillä, että STK tuli mukaan keskusvaliokunnan toimintaan vasta kihlauksen jälkeen, eikä toiminta sotavuosina välttämättä ollut kaikkein vireimmillään. 1940-luvun loppupuolen tapahtumiin ja työmarkkinakehitykseen Suomen Teollisuuden Keskusvaliokunnan aineistot sen sijaan tarjoavan jonkin verran lisävalaistusta.[65]

---

[62] Bergholm 2005; Valkonen 1987.
[63] Esim. Kettunen 1997.
[64] Ptk Einar Ahlmanin, Åke Gartzin, John Grundströmin, Harry Gullichsenin, A. L. von Julinin, Jacob von Julinin, Åke Kihlmanin, Arno Solinin, Rudolf Waldenin ja Hjalmar von Wendtin kokouksesta 19.12.1934, Suomen Teollisuusvaltuuskunnan ja Suomen Teollisuuden Keskusvaliokunnan perustamisasiakirjat 1934–1935, STKV, ELKA; Suomen Teollisuusvaltuuskunnan ptk 18.12.1940, STKV, ELKA.
[65] Suomen Teollisuuden Keskusvaliokunnan ptkt 1945–1950, STKV, ELKA.

Tammikuun kihlaus ja siitä alkanut suomalaisten työmarkkinasuhteiden murros ovat merkittäviä aiheita. Relevantin uuden tutkimuksen haasteena on kuitenkin se, että tärkeimpiä alkuperäisaineistoja on jo useassa aiemmassa tutkimuksessa hyödynnetty hyvin perusteellisesti. Toisaalta pääosa erityisesti työnantajapuolta tarkastelevasta tutkimuksesta on peräisin jo parin–kolmenkymmenen vuoden takaa, 1980–1990-luvuilta, mikä saattaisi merkitä tilaa ja tilausta uusille kysymyksenasetteluille ja tutkimuskysymyksille. Lisäksi tuolloiset kirjoitukset, kuten *Mansnerin* perinpohjainen STK-historiasarja, ovat ansiokkuudestaan huolimatta luonteeltaan perustutkimusta, joka ei voi kovin syvällisesti pureutua erityiskysymyksiin pyrkiessään pikemmin kattavan kokonaiskuvan luomiseen. Samaan haasteeseen viittaa *Tapio Bergholm* tuoreehkossa SAK:n historiassaan: hän kokee, ettei edes kaikkiin keskeisimpiin kysymyksiin ole voinut paneutua niin laajasti kuin vankka perustutkimus edellyttäisi, sillä aiheita ja aineistoja on yksinkertaisesti liikaa.[66]

Uuteen tutkimukseen ryhtyminen edellyttää näin ollen tarkkaan harkittua ja rajattua tutkimustehtävää, mutta vaikuttaa kuitenkin perustellulta. Uuden tutkimuksen ei olisi mielekästä rajoittua pelkkään tammikuun kihlaukseen, sillä sen syntyvaiheita on jo usean tutkijan voimin seikkaperäisesti selvitetty. Tarkennuksia ja detaljitietoja saattaisi olla mahdollista löytää esimerkiksi edellä mainittujen kirjeenvaihtoaineistojen avulla. On epätodennäköistä, että mullistavaa uutta tutkimustietoa paljastuisi, mutta sen sijaan voisi olla mahdollista tuoda esiin tarkennuksia ja lisäsävyjä jo ennestään tunnettuihin kehityskulkuihin ja tapahtumiin.

Perustelluinta olisi keskittyä tutkimaan työnantajapolitiikan ja työnantajien periaatteellisen asennoitumisen kehitystä koko 1940-luvun aikana. Kehitys sopimuksettomuuspolitiikasta tammikuun kihlauksen kautta yleissopimuksiin ja työehtosopimuksiin oli huima ja tapahtui hyvin lyhyessä ajassa ulko- ja sisäpoliittisten paineiden puristuksessa. On ilmeistä, että juuri nämä paineet pakottivat työnantajat muuttamaan niin radikaalisti omaa asennoitumistaan ja toimintaansa, eikä tätä perustulkintaa ole tarvetta epäillä. Voisi kuitenkin olla kiinnostavaa ja tuloksekasta asettaa vielä suurennuslasin alle 1940-luvun tapahtunut kehitys ratkaisevine käännekohtineen. Jälkikäteen on nähtävissä, että tuon vuosikymmenen mittaan luotiin se perusta, jolle kolmikantainen, keskitetty neuvottelujärjestelmä Suomessa pari vuosikymmentä myöhemmin luotiin. Sittemmin toteutuneet kehityskulut eivät kuitenkaan vielä 1940-luvulla olleet itsestään selviä. Siksi olisi perusteltua paneutua sotien aikaiseen ja jälkeiseen työmarkkinakehitykseen aikakauden omista lähtökohdista ja lähdeaineistoista käsin ja aiempaa tutkimusta täydentäen.

Tässä kirjoituksessa on korostunut nimenomaan työnantajaperspektiivi, ja se olisi mielekäs näkökulma myös mahdolliselle tulevalle tutkimukselle. *Timo Kauppisen* mukaan työehtosopimusjärjestelmän

[66] Bergholm 2007, 11-12.

kehitystä tutkittaessa on kiinnitetty vain vähän huomiota työnantajien rooliin ja strategisiin valintoihin. Heidät on nähty pitkälti passiivisina reagoijina, jotka ovat joutuneet sopeutumaan työntekijöiden tavoitteiden ja taistelun tuloksena syntyneeseen työehtosopimusjärjestelmään. *Kauppinen* pyrkii kyseenalaistamaan tämän käsityksen ja kiinnittämään huomiota työnantajien tietoisiin valintoihin ja vaikuttamiseen, jotka omalta osaltaan muokkasivat Suomeen muodostunutta työmarkkinajärjestelmää.[67] Työnantajien aktiivinen osallistuminen työmarkkinajärjestelmän muokkaamiseen ja kehittämiseen on tärkeä lähtöoletus, joka saattaa auttaa ymmärtämään entistä täysipainoisemmin järjestelmän muovautumista ja sen saamia ominaispiirteitä. Miten eli millä keinoin ja miksi eli millä perustein työnantajat ovat pyrkineet työmarkkinajärjestelmää muovaamaan, on merkittävä ja perusteltu kysymys uuden tutkimuksen selvitettäväksi.

Mielenkiintoinen tutkimusmahdollisuus olisi myös eteneminen STK:n eli keskusjärjestön tasolta alemmas, jäsenliittojen tai jopa yksittäisten työnantajavaikuttajien näkemyksiin. Ammattiyhdistysliikkeen kentän ja johdon suhteelle ja sen ristiriidoille on annettu aiemmassa tutkimuksessa huomiota,[68] mutta työnantajapuolta tarkastellaan herkästi monoliittisena kokonaisuutena. Sen sisäisiin näkemyseroihin ja eturistiriitoihin ei aina kiinnitetä kylliksi huomiota, vaikka esimerkiksi *Mansner* varoittaa niputtamasta työnantajien mielipiteitä yhteen.[69] Olisi tärkeää tiedostaa ja osoittaa tutkimuksen avulla, ettei STK:n edustama työnantajien yleinen linja aina merkitse yksimielisyyttä ja yhtenäisyyttä työnantajapuolen joka tasolla ja alalla.

Työnantajanäkökulmaan keskittyminen on erityisen relevanttia ja hyödyllistä, jos perimmäiseksi tutkimuskohteeksi otetaan taistelu yhteiskunnallisesta vallasta. STK:ssa sotavuosina käydyistä keskusteluista käy hyvin ilmi, että yleissopimus ja työehtosopimukset koettiin työnantajapiireissä vahvasti kysymykseksi (poliittisesta) vallasta.[70] SAK:lle tehtävien myönnytysten vaikutusten ei koettu rajoittuvan vain työpaikoille, vaan muuttavan syvällisesti yhteiskunnallisia voimasuhteita, ja sen vuoksi työnantajiston oli niin vaikea taipua niihin. Olosuhteiden pakosta myönnytyksiin oli suostuttava ja työnantajien luovuttava ”entisestä monopoliasemastaan”,[71] mutta työnantajapiirit pyrkivät jokaista kompromissia tehdessään perääntymään vain sen verran kuin oli välttämätöntä työntekijäpuolen vaatimusten tyynnyttämiseksi. Tätä sinnikästä valtakamppailua voitaisiin uudessa tutkimuksessa analysoida ja artikuloida aiempaa tarkemmin, ja *Kauppiseen* viitaten tarkastella nimenomaisesti työnantajapuolen aktiivisia torjunta- mutta myös hyökkäystaktiikoita valta-asemiensa puolustamiseksi.

[67] Kauppinen 1992, 250-251.
[68] Esim. Savtschenko 2014; Uljas 2012.
[69] Esim. Mansner 1981, 415.
[70] STK:n työvaliokunnan ptkt 30.6.1941,14.4.1943, 2.6.1943, 10.9.1943, 17.9.1943 ja 21.9.1943, STK, ELKA.
[71] STK:n hallituksen ptk 13.4.1944.

Pitkät kihlajaiset – työnantajat ja työmarkkinakehitys 1940–2000

Ideaalitilanteessa tutkimuksen aihepiiriä laajennettaisiin 1940-luvun työmarkkinakehityksestä koko 1900-luvun jälkipuoliskon kattavaan työmarkkinahistorian tarkasteluun. Tällöin tutkimuskohteeksi tulisivat:

1) kolmikantakorporatismin juuret 1940-luvulla sekä
2) työmarkkinasuhteiden laajeneminen ja syveneminen keskitetysti johdetuksi tulopoliittiseksi järjestelmäksi 1900-luvun jälkipuoliskolla.

Tämän raportin lopuksi luodaan vielä luonnoksenomainen katsaus jälkimmäiseen tutkimusaiheeseen. Siihen ei ole ennätetty paneutua yhtä syvällisesti kuin tammikuun kihlaukseen ja sota-ajan työmarkkinakehitykseen, joten esitetyt tulkinnat ja tutkimusideat ovat vielä hahmotelman asteella. Joka tapauksessa tulopolitiikan synty, vakiintuminen ja rapautuminen olisivat sekä tieteellisesti kiehtovia että yhteiskunnalliselta merkitykseltään painavia tutkimusaiheita.

Edellä mainitut aihepiirit ovat myös tiiviisti toisiinsa kytköksissä: sotavuosina ja niiden jälkeen muotoutunut neuvottelumekanismi oli keskeinen edellytys tulopoliittisen järjestelmän synnylle Suomessa. Tammikuun kihlaus vakiinnutti suomalaiseen työmarkkinapolitiikkaan 'yhteisymmärryksen' käsitteen, joka tulopolitiikan kaudella muovautui 'konsensukseksi' ja laajeni kuvaamaan koko suomalaisen yhteiskunnan luonnetta.[72] Kihlauksen perimmäinen merkitys piileekin siinä, että julkilausuma teki mahdolliseksi sitä seuranneet ratkaisut ja työmarkkinasuhteiden vähittäisen kehityksen kohti yhä keskitetympää neuvottelujärjestelmää, joka saavutti huippunsa laajoissa tulopoliittisissa kokonaisratkaisuissa vuodesta 1968 alkaen. Tutkimuksen rajaaminen ajallisesti vuoden 1968 ensimmäiseen tupo-ratkaisuun ei kuitenkaan vaikuta hedelmällisimmältä vaihtoehdolta, vaan tarkastelua tulisi jatkaa tulopolitiikan kultakauden yli aina sen rapautumiseen saakka. Ei ole määriteltävissä yksittäistä hetkeä, jolloin järjestelmä olisi ollut valmis ja täydellinen ja johon tarkastelu olisi siten luontevaa lopettaa. Perustellumpaa olisi siten jatkaa tutkimusta siihen asti, kun järjestelmä lakkasi olemasta – tai tässä tapauksessa, muuttui olennaisesti joksikin muuksi.

Mahdollisia päätepisteitä on useita: 1980-luku, jolloin STK ryhtyi ajamaan neuvottelu- ja sopimusjärjestelmän hajauttamista; vuosi 1991, jolloin työnantajat sanelivat ensimmäisen kerran neuvottelujen ehdot omalla vaatimuslistallaan (ns. "saatanalliset säkeet"); tai periaatteessa jopa vuosi 2007, jolloin EK päätti, ettei se enää osallistu tulopoliittisten kokonaisratkaisujen tekemiseen. Edes viimeksi mainittu ei välttämättä ollut lopullinen päätepiste keskitetylle tulopolitiikalle, sillä 2011 keskusjärjestöt solmivat jälleen raamisopimuksen, jota voidaan pitää perinteisen suomalaisen

[72] Haataja 1993, 17; Myllymäki 1979, 20.

tulopolitiikan luontevana jatkeena.[73] Näin tuoreita tapahtumia ei välttämättä ole kaikkein mielekkäintä lähestyä historiantutkimuksen keinoin, ja työn todennäköisin aikarajaus ulottuisi noin viidenkymmenen vuoden jaksolle tammikuun kihlauksesta 1990-luvun alun taloudelliseen lamaan seurauksineen. Neuvostoliiton romahdus antaa lisäperusteita tälle rajaukselle, olihan kommunismin vaara läpi kylmän sodan kauden eräs keskeinen työmarkkinasuhteisiin vaikuttanut tekijä.[74]

Varmaa päätepistettä ei kuitenkaan voi vielä esittää, sillä työn eräänä tavoitteena olisi juuri keskeisten muutos- ja murroskohtien hahmottaminen lähdeaineistojen perusteella. Vasta työn edetessä tulisi siten mahdolliseksi perustella, milloin työmarkkinasuhteissa tapahtui sellainen paradigman murros, että koko korporatistisen järjestelmän voi katsoa ratkaisevasti muuttuneen. Suomen keskitetty työmarkkinajärjestelmä on kautta historiansa ollut jatkuvasti muutospaineiden kohteena. Järjestelmä on kuitenkin osoittautunut yllättävän sitkeäksi suurten yhteiskunnallisten, kansainvälispoliittisten ja taloudellisten mullistusten edessä, eikä siitä edelleenkään ole täysin luovuttu. Keskitetyn tulopolitiikan kultakausi on silti ilmiselvästi ohi eikä paluu entiseen vaikuta todennäköiseltä.

Työnantajanäkökulmaan keskittyminen tuntuu perustellulta myös tulopolitiikan kautta tarkasteltaessa. Tutkimuskohteena olisivat työnantajapuolen periaatteellinen asennoituminen tulopolitiikkaan ja keskitettyihin työmarkkinaratkaisuihin sekä tämän asennoitumisen pitkän aikavälin kehitys. Vaikka työnantajat olivat vuosikausia johdonmukaisesti vastustaneet työehtosopimuksia, tulopoliittisten kokonaisratkaisujen solmimisella oli aluksi työnantajapuolen laaja hyväksyntä.[75] Vasta myöhemmin työnantajien äänenpainot muuttuivat kriittisiksi ja heidän tavoitteekseen tuli tulopolitiikasta luopuminen. Samaan tapaan kuin 1940-luvun työmarkkinakehityksessä, työnantajien asennoitumisessa heijastuivat poliittisten voimasuhteiden muutokset. Poliittinen vasemmisto nousi sotien jälkeen vuosikymmeniksi niin ratkaisevaan asemaan, että työnantajat pitivät yhteistyöhön ja yhteisymmärrykseen pyrkimistä ammattiyhdistysliikkeen kanssa parempana vaihtoehtona kuin työmarkkina-asioiden ratkaisemista lainsäädäntöteitse eduskunnassa. Työnantajien 1990-luvun taitteesta alkaen voimistunut pyrkimys irrottautua keskitetystä sopimisesta kuvastaa vastaavasti voimasuhteiden heilahtamista poliittisen oikeiston hyväksi, mikä on merkinnyt työnantajaintressin aiempaa turvatumpaa toteutumista poliittisella kentällä.[76]

Työmarkkinasuhdehistorian pioneerit *Tapio Bergholm* SAK:n ja *Markku Mansner* STK:n osalta ovat tehneet perusteellista työtä kuvatessaan pikkutarkasti tupo-kauden neuvotteluja, sopimuksia, järjestöjen kokouksia ja työtaisteluita.[77] Heidän uraauurtava perustutkimuksensa ei kuitenkaan ole

[73] Ks. esim. Mansner 2005 ja 2007; Pietiäinen 2009; Sauramo 2011.
[74] Kauppinen 1992, 67-69.
[75] Kyntäjä 1993, 79.
[76] Kauppinen 1992, 256, 286; Pelkonen 2008, 412; Sauramo 2011, 31.
[77] Bergholm 2007 ja 2012; Mansner 2005 ja 2007.

voinut keskittyä periaatteellisen tason teemoihin vaan on joutunut kattamaan valtavan kirjon työmarkkinasuhdekysymyksiä, paikoitellen melko pintapuolisesti. Vielä STK-historiasarjansa ensimmäisissä osissa *Mansner* käy seikkaperäisesti läpi työnantajien työehtosopimuksista käymiä, vuosikymmenestä toiseen jatkuneita periaatekeskusteluita.[78] Tulopolitiikan kaudelle päästäessä periaatekysymykset ja -keskustelut eivät enää tule samassa määrin esille empiirisissä tutkimusluvuissa, vaan niitä käsitellään pääasiassa yhteenvedonomaisissa katsauksissa päälukujen tai kirjasarjan osien lopussa.

Mansnerin ja *Bergholmin* työmarkkinahistorioiden lisäksi tulopolitiikan kaudesta on tehty jonkin verran yhteiskuntatieteellistä tutkimusta. 1990-luvun alussa julkaistiin useita hyödyllisiä töitä, jotka valottavat tulopoliittista järjestelmää eri kanteilta.[79] Viime vuosilta on lisäksi peräisin paljon artikkeleita ja laajempia kirjoituksia, joissa analysoidaan suomalaisen keskitetyn tulopolitiikan muuttumista ja mahdollista päättymistä 2000-luvulla.[80] Tupo-Suomen historiaa ei kuitenkaan ole missään määrin ammennettu tyhjiin. Viimeisen puolen vuosisadan työmarkkinahistoriassa riittää paljon selvitettävää ja kokonaan kartoittamatonta maastoa, eikä yksi tutkimus riitä kuin keskustelun avaajaksi tai ylläpitäjäksi.

Arkistojen kätköistä on löydettävissä huomattavat määrät tulopolitiikan aikaan liittyvää, aiemmin hyödyntämätöntä alkuperäisaineistoa paitsi työmarkkinajärjestöiltä, myös merkittäviltä työmarkkinavaikuttajilta. Uuden tutkimustiedon saavuttaminen on näin ollen erittäin todennäköistä. Tutkimuksen keskeisimpiä alkuperäisaineistoja olisivat Suomen Työnantajain Keskusliiton – myöhemmiltä nimiltään ensin Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto ja sittemmin Elinkeinoelämän Keskusliitto – ja Suomen Teollisuuden Keskusvaliokunnan arkistot ELKA:ssa. Juuri näissä järjestöissä työnantajat laajimmin keskustelivat työmarkkinapoliittisista linjauksistaan. Lisäksi lähdeaineistoja voisivat täydentää esimerkiksi työnantajaliittojen arkistot, työnantajapuolen vaikuttajien yksityisarkistot sekä liike-elämän muiden järjestöjen, kuten Elinkeinoelämän Valtuuskunnan, ja ammattiyhdistysliikkeen arkistot. Myöhemmiltä ajoilta olisi perusteltua tehdä myös työnantajavaikuttajien haastatteluja.[81]

Tutkimuksessa olisi mielekästä keskittyä tarkastelemaan empiirisesti työnantajien käymää periaatteellista keskustelua esimerkiksi työmarkkinasuhteista, keskitetystä sopimisesta ja tulopolitiikasta. Tehtävänä olisi lisäksi tunnistaa vakiintuvista ja vakiintuneista työmarkkinasuhteista niitä merkkipaaluja, jotka ovat merkinneet askelta entisistä käytännöistä ja linjanvedoista johonkin

[78] Mansner 1981 ja 1984.
[79] Kauppinen & Köykkä 1991 (toim.); Kauppinen 1992; Kyntäjä 1993; Vartiainen 1991.
[80] Alasuutari 2004; Bergholm & Bieler 2013; Kiander 2004; Parviainen 2008; Pelkonen 2008; Sauramo 2011.
[81] Liitteisiin 1 ja 2 on listattu yksityiskohtaisemmin mahdollisia arkistoaineistoja ja haastateltavia.

uuteen – tai toisaalta vetäytymistä takaisin aiemmalle tasolle. Aihepiiri on erityisen mielenkiintoinen, koska koko tulopoliittisen järjestelmän olemassaolon ajan on vallinnut ristiriita järjestelmän pysyvyyden tai pikemmin muuntautumiskykyisen sitkeyden ja työmarkkinaosapuolten vastahakoisuuden välillä. Jompikumpi tai jopa molemmat osapuolet ovat jatkuvasti pyristelleet eroon tupo-rintamasta, mutta siitä huolimatta keskitetty työmarkkinajärjestelmä vain lujittui vuosikymmenestä toiseen, eivätkä tarkkailijat uskalla edelleenkään julistaa sitä kokonaan kuopatuksi.[82]

Tulopoliittisen järjestelmän syntyessä ja muodostuessa 1960-luvun lopulta alkaen oli ulko- ja sisäpoliittinen paine merkittävässä määrin helpottanut sota-aikaan ja vaaran vuosiin verrattuna. Liike-elämän piirissä pelättiin yhä sekä Neuvostoliittoa että vasemmiston hegemoniaa, mutta uhkakuvat eivät vaikuttaneet käytännön toimiin yhtä välittömästi kuin 1940-luvulla. Ulko- ja sisäpoliittisten paineiden rinnalla on siis syytä etsiä työnantajapolitiikalle muitakin selitysmalleja. Olisi perehdyttävä tarkemmin niihin syihin, miksi työnantajat (tai yleensä kolmikantajärjestelmän osapuolet) kokivat tarpeelliseksi tulopoliittisiin sopimuksiin ryhtymisen ja niiden jatkamisen vuosikymmenestä toiseen, tulopolitiikkaan alusta asti kohdistetusta arvostelusta huolimatta.

Edellä kuvattuihin tutkimusaiheisiin perehtyminen tarjoaisi arvokasta lisävalaistusta koko suomalaista yhteiskuntaa muovanneen keskitetyn, korporatistisen työmarkkinajärjestelmän taustoihin ja syntyyn, muotoutumiseen ja vakiintumiseen sekä muutoksiin ja jatkuvuuksiin vuosikymmenien saatossa.

[82] Ks. esim. Kauppinen 1992, 157, 181; Parviainen 2008, 4, 45-46, 64-65; Sauramo 2011, 26.

Lähteet ja kirjallisuus

ARKISTOT

Elinkeinoelämän Keskusarkisto (ELKA), Mikkeli

Suomen Työnantajain Keskusliitto (STK)
Hallituksen pöytäkirjat
Hallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat

Suomen Teollisuuden Keskusvaliokunta (STKV)
Suomen Teollisuusvaltuuskunnan ja Suomen Teollisuuden Keskusvaliokunnan perustamisasiakirjat 1934–1942
Suomen Teollisuusvaltuuskunnan pöytäkirjat

LÄHDE- JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Alasuutari Pertti (2004) Suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen. Miten muutos oli ideologisesti mahdollinen? Yhteiskuntapolitiikka 69:1, 3-16.

Apunen Osmo & Wolff Corinna (2009) Pettureita ja patriootteja: Taistelu Suomen ulko- ja puolustuspolitiikan suunnasta 1938–1948. Historiallisia tutkimuksia 244. Helsinki: SKS.

Bergholm Tapani (2005) Sopimusyhteiskunnan synty I: Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakkoon. SAK 1944–1956. Helsinki: Otava.

Bergholm Tapani (2007) Sopimusyhteiskunnan synty II: Hajaannuksesta tulopolitiikkaan. SAK 1956-1969. Helsinki: Otava.

Bergholm, Tapani (2012) Kohti tasa-arvoa: Tulopolitiikan aika I. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö 1969–1977. Helsinki: Otava.

Bergholm Tapio & Bieler Andreas (2013) Globalization and the Erosion of the Nordic Model: A Swedish-Finnish Comparison, European Journal of Industrial Relations 19:1, 55-70.

Fagerholm K.-A. (1977) Puhemiehen ääni. Helsinki: Tammi.

Haataja Lauri, Hentilä Seppo, Kalela Jorma & Turtola Jussi (toim.) (1976) Suomen työväenliikkeen historia. Helsinki: Työväen Sivistysliitto ry.

Haataja Lauri (1993) Suomen malli 1940–1956: Työmarkkinajärjestelmän ja poliittisen vuorovaikutussuhde neuvottelujen vakiintumisesta keskityksen purkautumiseen. Työpoliittinen tutkimus 52. Helsinki: Työministeriö.

Hannikainen Matti (2002) Työehtosopimuksista palkanalennusautomaattiin: Rakennustyöntekijöiden palkat Helsingissä 1930-luvun laman aikana. Teoksessa Helena Blomberg, Matti Hannikainen ja Pauli Kettunen (toim.) Lamakirja: Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin, 71-106. Helsinki: Kirja-Aurora.

Helin Jyrki (1987) Päänavaus työehtosopimuksille: Suomen työnantajain keskusliiton ja Suomen ammattiyhdistysten keskusliiton välisen sopimusjärjestelmän synty 1940–1944. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Timo Kauppinen ja Virpi Köykkä (toim.) (1991) Työmarkkinajärjestelmä ja poliittinen järjestelmä 2000. Tulevaisuutta ja historiaa Suomessa ja Ruotsissa. Työpoliittinen tutkimus 17. Helsinki: Työministeriö.

Kauppinen Timo (1992) Suomen työmarkkinamallin muutos. Työpoliittinen tutkimus 30. Helsinki: Työministeriö.

Kettunen Pauli (1997) Työjärjestys: Tutkielmia työn ja tiedon poliittisesta historiasta. Tutkijaliiton julkaisu 83. Helsinki: Tutkijaliitto.

Kiander Jaakko (2004) The Evolution of the Finnish Model in the 1990s: From Depression to High-tech Boom. VATT-keskustelualoitteita 344. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Kyntäjä Timo (1993) Tulopolitiikka Suomessa: Tulopoliittinen diskurssi ja instituutiot 1960-luvulta 1990-luvun kynnykselle. Helsinki: Gaudeamus.

Mansner Markku (1981) Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen Työnantajain Keskusliitto 1907–1940. Helsinki: Teollisuuden Kustannus Oy.

Mansner Markku (1984) Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen Työnantajain Keskusliitto 1940–1956. Helsinki: Teollisuuden Kustannus Oy.

Mansner Markku (2005) Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen Työnantajain Keskusliitto 1980–1992. Helsinki: Elinkeinoelämän Keskusliitto.

Mansner Markku (2007) Suurlakosta Euroopan unioniin: Vuosisata työnantajatoimintaa. Helsinki: Elinkeinoelämän Keskusliitto.

Myllymäki Arvo (1979) Etujärjestöt, tulopolitiikka ja ylimmät valtioelimet: Julkisoikeudellinen tutkimus etujärjestöjen solmimien vakauttamis- ja tulopoliittisten sopimusten vaikutuksesta

eduskunnan, tasavallan presidentin ja valtioneuvoston toimintaan ja asemaan vuosina 1968–1975. Tampere: Finnpublishers.

Nevakivi Jukka (1992) Linnasta linnaan: Eero A. Wuoren (1900–1966) poliittinen elämäkerta. Helsinki: Otava.

Parviainen Noora-Emilia (2008) Tupo muuttuvassa maailmassa. Miten suomalaiselle työmarkkinaneuvottelujärjestelmälle käy, kun työ ja maailma muuttuvat? Valtio-opin pro gradu. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Pelkonen Antti (2008) Reconsidering the Finnish Model – Information Society Policy and Modes of Governance. Trames 12:4, 400-420.

Pietiäinen Jukka-Pekka (2009) Varjosta vaikuttajaksi: Palvelutyönantajat ry 1995–2004. Helsinki: Otava.

Sauramo Pekka (2011) Mikä on tehnyt suomalaisesta tulopolitiikasta erityisen? Talous & yhteiskunta 2011:4, 26-31.

Ritva Savtschenko (2014) Kompuroiden konsensukseen. SAK:n taival suomalaisen työmarkkinamallin muodostumisen ristipaineissa 1968–1978. Julkaisematon väitöskirjakäsikirjoitus. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Uljas Päivi (2012) Hyvinvointivaltion läpimurto. Pienviljelyhegemonian rapautumisen, kansalaisliikehdinnän ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina. Helsinki: Into.

Valkonen Marjaana (1987) Yhdessä elämä turvalliseksi: Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1930–1947. Helsinki: Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö.

Vartiainen Juhana (1991) Suomalainen korporatismi ja talouspolitiikan vastuu. Kansantaloudellinen aikakauskirja 87:4, 460-468.

INTERNET-AINEISTOT

Lauri Ihalainen: Tammikuun kihlauksen henkeä ei pidä unohtaa, Helsingin Sanomat 23.1.2010 [http://www.hs.fi/paakirjoitus/artikkeli/Tammikuun+kihlauksen+henke%C3%A4+ei+pid%C3%A4+unohtaa/HS20100123SI1MA01fzm, noudettu 7.7.2014]

Jutta Urpilainen: Tammikuun kihlaus vol. 2010, Jutta Urpilaisen blogi 23.1.2010 [http://www.juttaurpilainen.fi/blogi.php?id=48&arkisto, noudettu 7.7.2014]

Sari Essayah: Tammikuun kihlaus, Sari Essayahin blogi 4.1.2013
[http://www.essayah.fi/2013/01/tammikuun-kihlaus/, noudettu 7.7.2014]

Eero Heinäluoma: Puhe valtiopäivien avajaisissa, Helsinki 5.2.2013
[http://web.eduskunta.fi/dman/Document.phx?documentId=fi03613123821122&cmd=download, noudettu 7.7.2014]

Erkki Liikanen: Mannerheim ja sovinto, Päämajasymposium, Mikkeli 6.7.2012
[http://www.suomenpankki.fi/fi/suomen_pankki/ajankohtaista/puheet/pages/el_puhe_06072012.aspx, noudettu 10.9.2014]

Kalle Lehmus, internet-tietosanakirja Wikipedia
[http://fi.wikipedia.org/wiki/Kalle_Lehmus, noudettu 12.10.2014]

Rudolf Walden, internet-tietosanakirja Wikipedia
[http://fi.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Walden, noudettu 12.10.2014]